

Druhotná krajinná struktura, krajinný obraz - doc. Ing. Peter Jančura, PhD.

Úvodní charakteristika metodického postupu

Uvedený metodický postup vznikl pod vedením doc. Ing. Petera Jančury, PhD. na katedře plánování a tvorby krajiny TU ve Zvoleně. Zaměřuje se zejména na znakové vyjádření krajiny a posouzení krajinného obrazu.

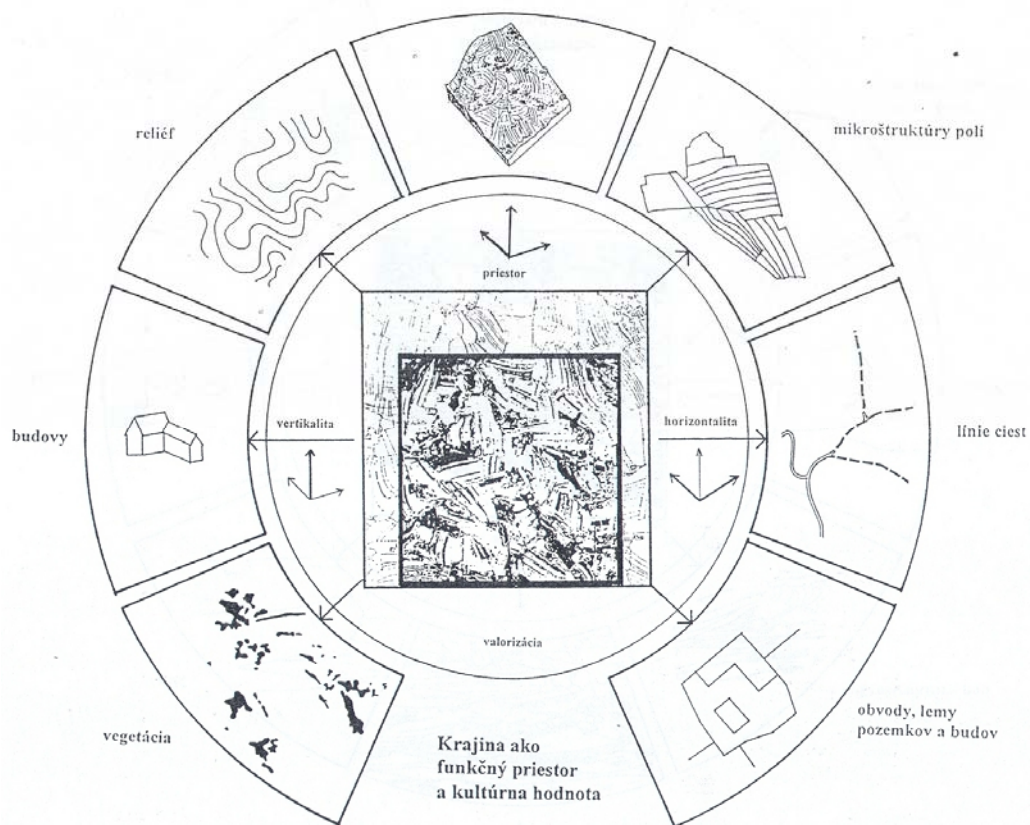
Při zkoumání krajiny si Jančura (1999 b) uvědomuje stálý pohyb mezi dvěma póly, **subjektivním a objektivním hodnocením**. Ve vztahu k výzkumu a popisu krajiny má krajina vždy svého pozorovatele. Člověkem vnímaná krajina je nejen souborem racionálních poznatků, ale i emoční, pocitovou odezvou. Pro metodologii, související s hodnocením vlastností krajiny proto musíme zohledňovat (a) „nezávislost“ objektivní reality krajiny na pozorovateli, (b) subjektivní vlastnosti pozorovatele a „hodnotitele“, ovlivňující způsob popisu a hodnocení krajiny.

Objektivizace vyjadřuje stupeň informační určitosti, a možnost zevšeobecnění individuálních přístupů na obecně přijatelné výroky. Souborně tedy můžeme hovořit o hodnoceních:

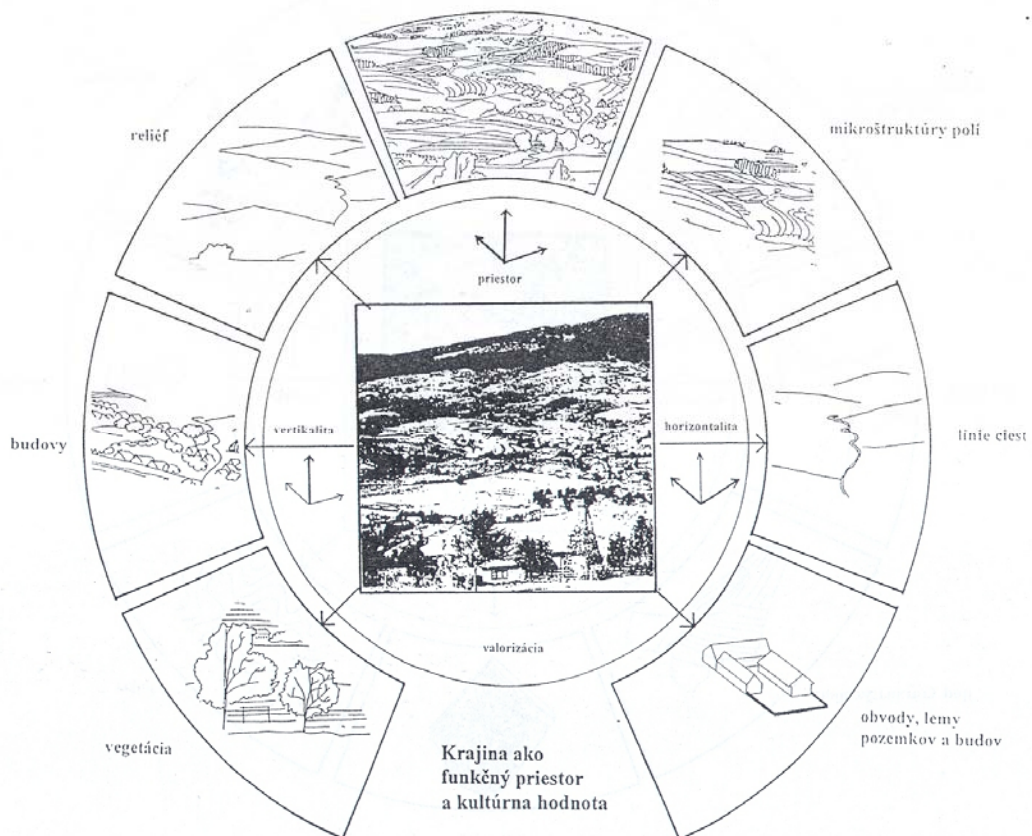
- Objektivních – krajinná struktura primární, sekundární a současná (land cover), land use, historické krajinné struktury, terciární krajinná struktura, funkční a prostorové uspořádání území.
- Objektivně-subjektivních – krajinný obraz, krajinný ráz, přírodní a kulturní hodnoty v území, „kulturní vzorce“ v krajině.
- Subjektivních – jedinečnost a přirozenost krajiny, neopakovatelnost krajinné scenérie, archetypy v krajině, až po imaginární krajinu legend (a pohádek).
- Synkretických – image krajiny a genius loci, krajina jako symbol.

Krajinný ráz podle Jančury (1999 a) vyjadřuje regionální a lokální specifika krajinného obrazu. Určitý krajinný svéráz, originalitu, neopakovatelnost. Předpoklad identifikace regionálně specifického krajinného rázu daného území je dán jeho čitelností. Specifická kombinace konfigurace reliéfu, kompozice druhotné struktury krajiny a proporcí jejích složek vytváří informační soustavu, jazyk krajiny a její morfotypy.

Základní charakteristiky při identifikaci krajinného obrazu vytváří reliéf a uspořádanost jednotlivých složek krajinné struktury. Krajinný obraz je vnějším projevem geografických podmínek, vztahů a procesů krajinné struktury. Všeobecně krajinný obraz tvoří konfigurace reliéfu, působení krajinných plánů a horizontů a uspořádání struktury krajinného povrchu a významné objekty v krajině (působení dominant).

Obr. Rozbor krajinného obrazu z map a leteckých snímok. In Jančura (1999 a). s. 56.

Obr. Rozbor krajinného obrazu. In Jančura (1999 a). s. 57.

Specifické pojmy a charakteristiky krajiny, se kterými hodnocení pracuje

Jednotlivé termíny mají orientační a označovací funkci; upřesňují naše vnímání krajiny od elementárního pohledu až po její komplexní vnímání. Zahrnují:

Reliéf krajiny - ohraničující obzor pozorovatele.

Krajinnou strukturu - současnou druhotnou krajinnou strukturu.

Krajinný obraz = konfiguraci reliéfu (morfologicko-prostorovou strukturu), působení plánů a horizontů + uspořádání struktury krajinného povrchu (pokrývky) + významné objekty v krajině (působení dominant) až po krajinnou scenérii, reprezentující i okamžité změny v krajině (zamračená obloha, vítr...).

Krajinný ráz = krajinný obraz + přírodní specifika + kulturně-historická specifika (přírodní a kulturní charakteristika, historická charakteristika, estetická a přírodní hodnota).

Znak - reprezentuje určitou charakteristickou vlastnost diferenčního prvku. Každá struktura je souborem znakových systémů. Shoda a rozdíl podle znaků určuje příslušnost daného prvku k soustavě. Znak v krajině jsou uspořádané do typických krajinných vzorců. Zkoumaný objekt je reprezentovatelný a identifikovatelný jako skupina tvarových či významových znaků.

Krajinné vzorce – soustava znaků, představující takové zákonité uspořádání krajinné struktury, které reprezentuje předmětný region. Navenek reprezentují krajinu.

Fenomén - komplexní jev, který charakterizuje podstatu zkoumaného objektu. Reprezentuje rozhodující vlastnosti objektu. Tím se přibližuje k definování génia loci.

Principy a proces hodnocení krajinného rázu

Popis procesu hodnocení byl zpracován podle Štúdie - Znakové vyjadrenie vlastností krajinej štruktúry, Jančura (1999 a).

Postup zpracování vychází z:

1. **Měřítkové strukturalizace**
2. **Výběru znaků a fenoménů** jako základních identifikátorů potřebných pro charakteristiku krajinných typik a specifík
3. **Parametrů rozhodujících znaku** při identifikaci reliéfu a struktury povrchu, krajinného rázu

1. Měřítková strukturalizace

- republiková úroveň – (M) 1:500 000
- regionální úroveň (př. geomorfologický celek) – (M) 1:100 000
- subregionální úroveň (soubor katastrálních území) – (M) 1:50 000
- lokální úroveň (katastry jako územní segmenty) - (M) 1:10 000
- krajinné detaily

2. Výběr znaků a fenoménů

Vstupem do podrobného hodnocení krajiny jsou reálné pohledy do krajiny při terénním průzkumu, podrobné mapy a letecké snímky. Umožňují základní výběr znaků a fenoménů, které reprezentují regionálně specifický krajinný ráz.

Výběr znaku vychází z těch, které jsou vizuálně identifikovatelné při pozorování krajiny.

- Primární krajinná struktura:
  - geologické poměry, vystupující skalní útvary
  - hydrologické poměry, říční síť
  - pedologické poměry, odhalený půdní kryt

- geomorfologické poměry, reliéf
- potenciální vegetace
- klimatické poměry
- komplexní typologické jednotky, přírodní krajinné (geoekologické) typy
- Druhotná krajinná struktura, struktura krajinného povrchu, reprezentuje převážně horizontální průřez prostorových útvarů, mozaiku plošných útvarů různé velikosti a účinku:
  - lesy
  - nelesní stromová a křovitá vegetace
  - louky
  - pole
  - skály a surový substrát
  - vodní toky a plochy
  - transportní linie
  - sídelní útvary
  - výrobní útvary
  - komplexní typologické jednotky, typy současné krajiny
- Terciární krajinná struktura – jevové vyjádření zájmů a záměrů lidské společnosti v území, jako je územně-správní členění, ochrana území z hlediska jeho využitelnosti, ochrana přírodního a kulturního dědictví vzhledem k ocenění jejich kulturně-historických a přírodních hodnot.

Širší výběr rozhodujících znaků pro identifikaci krajinných typů – představuje výběr těch znaků, které identifikují krajinný obraz a předpoklad pro jevové vyjádření krajinného rázu

- Relativní výšková členitost – disekce reliéfu, celková konfigurace krajiny:
  - prostorové působení tvarů země, vystupujících geologických útvarů, rozvodnice, údolnice
- Převažující typ druhotné krajinné struktury, uspořádání krajinných substruktur:
  - zastoupení lesní, zemědělské a sídelní krajiny
  - uspořádání makro, mezo, mikrostruktur zemědělské krajiny
  - uspořádání reálné mimolesní vegetace v krajině – doprovodná vegetace říční sítě, mezí, sídel a usedlostí
  - uspořádání a převažující typ sídelní struktury
  - identifikace objektů v sídle – výskyt typů lidové architektury

3. Výběr a vyhodnocení fenoménů při identifikaci krajinného rázu

Výběr fenoménů – selektivní výběr rozhodujících znaků vytvářejících krajinný ráz (liší se podle charakteristik řešeného území). Mohou to být např.:

- Relativní výšková členitost dle tabulek (rovina...)
- Převažující typ druhotné krajinné struktury, celkové uspořádání komponentů – lesní plochy (makrostruktury), zemědělské plochy (mezo a makro), historické krajinné struktury (mikrostruktury polí v zemědělské krajině), přechodné typy s rovnoměrným zastoupením polí, sídel, nelesní vegetace, vodní plochy, zastavěné plochy
- Mikrostruktury 0,05-0,9 ha významná součást diverzity krajiny
- Mezostruktury 0,9-35 ha dotváří specifický ráz
- Makrostruktury 35-100 ha výrazně homogenizují krajinu
- Převažující typ sídelní struktury – soustředěné, rozptýlené, bez osídlení
- Typ lidové architektury - architektura jednotlivých objektů a usedlostí

Formulace hlavních postupových kroků:

Vstupní předpoklady řešení na republikové úrovni:

- Identifikace reliéfu, geomorfologie
- Identifikace současné krajinné struktury v širších republikových souvislostech
- Identifikace subsystému zemědělská krajina, osídlení, lidová arch.
- Identifikace obecného postupu vývoje ks diverzifikací historických dominií na katastry, sídla, členění na jednotlivé pozemky.
- Identifikace typických forem historických krajinných struktur

Analýza reálné struktury land cover na subregionální úrovni:

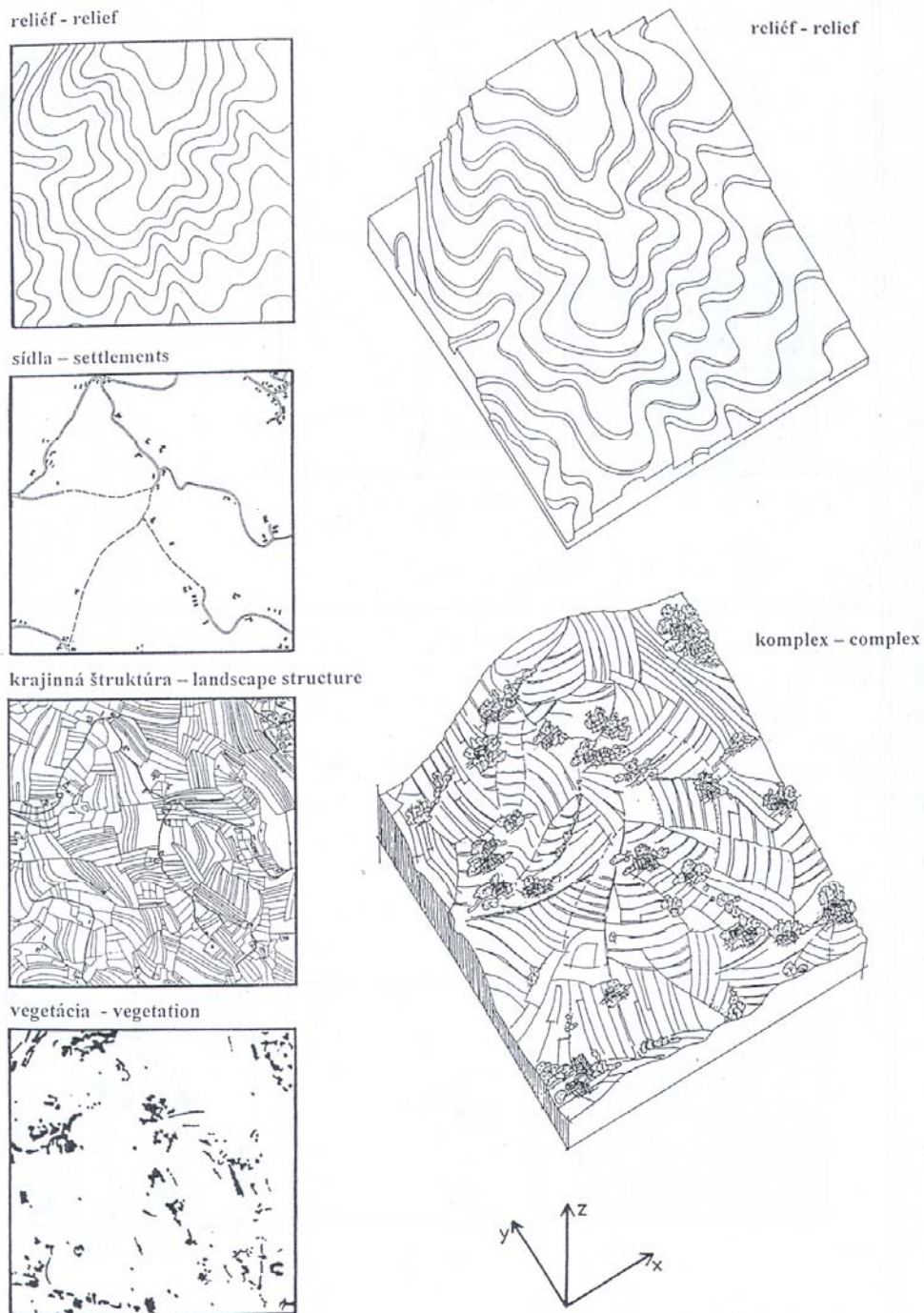
- Vymezení území, geografická poloha
- Vymezení dotknutých katastrů, analýza vývoje diverzifikace územní struktury na historická dominia a struktury vybraných katastrů
- Definování celkové struktury katastru, uspořádání sídla, polí, lesů, heterogenita území
- Výběr územního segmentu na podrobnější rozbor krajinné struktury
- Podrobná analýza objektové skladby komponentů krajinné struktury
- Výběr charakteristických čtverců pro jednotlivé typy uspořádání (kompozice) podle zastoupení komponentů
- Selektce ploch mikro a makrostruktur v uspořádání druhotné krajinné struktury
- Typické uspořádání a vývoj změn druhotné krajinné struktury v rámci katastru

Znakové vyjádření land cover na lokální úrovni (katastr, krajinný segment, územní čtverec):

- Analýza vnitřního uspořádání čtverců, geometrická interpretace vzorců uspořádání, definování typického vzorce
- Relativní výšková členitost, převažující typ druhotné ks a sídleních struktur
- Klasifikace reliktní historické krajinné struktury
- Typické upořádání objektů usedlostí a reliktní typy usedlostí
- Formulování základních znaků regionálně specifického krajinného rázu subregionu

Kombinace typických (opakovatelných) znaků vytváří originální uspořádání fenoménů. Vyjadřuje vztah reliéfu a typu krajinné struktury, reliéfu a typu osídlení. Neopakovatelnost jejich kombinací je předpokladem formulace toho, co vnímáme jako regionálně specifický krajinný ráz.

Grafickou interpretací podle leteckých snímků, map a výsledků terénního průzkumu můžeme upřesnit, jak vypadají jednotlivé reprezentativní vzorce krajinných struktur. Jejich kombinace vytváří dostatečné informační pole na formulování krajinného specifického rázu, na základě znakového vyjádření vlastností krajinné struktury.

Obr. Blokdiagram základných znakov regionálne špecifického krajinného rázu subregionu Detva-Hriňová. Znáznornění kombinace reliéfu, struktury osídlení, krajinné struktury a vegetace. In Jančura (1999 a), s. 54.

Literatura:

JANČURA, P. (a) *ŠTÚDIA – Znakové vyjadrenie vlastností krajinej štruktúry*. 1. vyd. Banská Bystrica: SAŽP – Centrum územného rozvoja, 1999.

JANČURA, P. (b) Význam druhotnej krajinej štruktúry ku krajinnému obrazu a krajinnému rázu. In: *Péče o krajinný ráz – cíle a metody*. Ed. I. Vorel, P. Sklenička. Praha: ČVUT, 1999. s. 60-76. ISBN 80-01-01979-9.